

DEBATT | BETYG

Det här är en argumenterande text med syfte att påverka. Åsikterna som uttrycks är skribentens egna.

Felaktiga betyg är en orättvisa som kan få livslånga och negativa effekter för elever. Det är därför angeläget att diskutera och föreslå förändringar som kan förbättra betygen. Med jämna mellanrum dyker det också upp förslag som någon/några tror skulle göra det. Ett sådant är att införa ett krav på överensstämmelse mellan skolans snittbetyg och skolans betyg på nationella prov. Det föreslog Skolverket 2019-02-05 och Jörgen Tholin stödde förslaget i sin utredning om ämnesbetyg. Men förslaget får inga positiva effekter. På mindre skolor kommer istället fler elever få felaktiga betyg. Varför kan förklaras så här.

För det första så vet man att lärare inte rättar de nationella proven på ett likvärdigt sätt. Kraven för provbetygen anpassas till eleverna. Det ställs högre krav på skolor med kunnigare elever och lägre krav på skolor med mindre kunniga elever. Ett krav på överensstämmelse mellan skolans snittbetyg och betyg på nationella prov medför därmed att den bristande likvärdigheten som rättningen ger upphov till mellan skolor får ett större genomslag i betygen. Betygen blir mindre likvärdiga!

För det andra så är lärare kritiska till provens utformning. De tycker att vissa provbetyg ger en missvisande bild av elevens kunskaper. De tycker också att elever som förbättrar sig efter proven, som ibland görs långt före betygstillfället, ska kunna få ett högre betyg. Att avvikelser mellan betyg och provbetyg huvudsakligen beror på att lärarna bortser från missvisande provbetyg framgår också av en nyligen genomförd undersökning. (Se Jönsson, Klapp: "Svenska lärares syn på avvikelser mellan resultat på nationella prov och ämnesbetyg." Educare - Vetenskapliga skrifter, ISSN 1653-1868, 2020, nr 4).

För det tredje så finns det statistiska problem. I Daniel Kahnemans bok "Tänka snabbt och långsamt" finns ett exempel som kan illustrera (s 173-174). När Gates Foundation ville förbättra skolsystemet i USA tog man fram statistik som visade att de bästa skolorna var små. Utifrån det satsade man pengar på att öka antalet små skolor. Men de små skolorna var inte bättre. Även de sämsta skolorna var små och de bästa skolorna var större. Man glömde bort det som Kahneman kallar för de "Små talens lag" – små skolor uppvisar alltid en större variation. Av det kan man inte dra några slutsatser. Det beror bara på att underlaget är mindre. Åtgärderna baserades på ett statistiskt misstag.

För att förstå vad man kan och inte kan göra med statistik måste man också känna till den princip som Kahneman kallar för "Regression mot medelvärdet". Ett exempel kan illustrera. När jag jobbade på Skolinspektionen 2010-2011 tog en kommun kontakt. De hade analyserat statistik från sina fem högstadier under fem år och konstaterat att ett högstadium år efter år satte högre betyg i matematik. De hade också analyserat statistik som visade att elever på den skolan sänkte sina matematikbetyg på gymnasiet mer än andra. Man undrade: "Kan vi dra slutsatsen att betygen i matematik är för höga på den skolan?" Svar: Ja!

Exemplet illustrerar att statistik kan ge underlag för att kritisera betygssättning. Men det förutsätter att statistiken gäller för flera år. Då ökar antalet mättillfällen och underlaget blir större. För om ett 2-parallelligt högstadium ett visst läsår har satt ovanligt många höga betyg så kan det bero på de "små talens lag". Men det kan lika gärna bero på att lärarna har satt "fel" betyg. För att veta orsaken måste man ta in statistik för flera år. Om det då visar sig att betygen jämnar ut sig enligt principen "Regression mot medelvärdet" så berodde det på de "små talens lag". Om betygen *inte* jämnar ut sig så satte lärarna "fel" betyg.

Det vill säga, årsvisa krav på överensstämmelse mellan snittbetyg förbättrar inte betygen. Det enda som händer är att lärare på mindre skolor tvingas sätta fler felaktiga betyg. Om man istället tar in statistik för femårsperioder och jämför skolornas snittbetyg med en medelavvikelse så kan skolor som sätter felaktiga betyg identifieras. Då kan Skolinspektionen påpeka bristerna och ställa krav på att rektorn vidtar åtgärder. Då kan man också kritisera skolor där snittbetygen fem år i rad inte avviker från provbetygen. Där sattes "fel" betyg på elever som lärde sig mer efter proven eller fick ett missvisande provbetyg.

Men alla statistiska jämförelser mellan betyg och provbetyg förutsätter att provbetygen är rättvisande och likvärdiga. Och så är det inte. Av Skolinspektionens kontrollrättningar framgår att elevtexter får helt olika betyg på olika skolor. Dessutom får elever som inte är godkända på ett delprov, till exempel skriva, ändå godkänt på provet. I Skolverkets senaste utredning "Likvärdiga betyg och meritvärden" skriver man: "De nationella proven genomgår just nu en utveckling som syftar till att göra dem mer anpassade för att resultaten ska särskilt beaktas vid betygssättning." (Skolverket, Stockholm 2020). Det borde Skolverket ha gjort innan skollagen ändrades och innan man föreslog att snittbetygen skulle anpassas till provbetygen. Det vill säga, oavsett vilken statistisk modell man väljer så går dagens provbetyg inte att använda. Om Skolverket ska lyckas förändra proven är ännu höljt i dunkel. Lärare och Skolinspektionen har under många år kritiserat proven utan resultat.

Under åren 1969-1992 ställdes det krav på överensstämmelse mellan snittbetyg och provbetyg. Men det förbättrade inte betygens likvärdighet. De faktiska betygen var högre än vad reglerna medgav. Kraven varierade år från år och mellan skolor och klasser. Protesterande elever bojkottade de nationella proven. Och som sagt, Gates Foundation satsade på små skolor. Man använde det som Kahneman kallar för system 1 och tänkte snabbt.

För att vidta rätt åtgärder måste man istället tänka långsamt och ta ett steg i taget. 1. Gör om de nationella proven. 2. Inför ämnesbetyg på gymnasiet. 3. Fortbilda lärarna om bedömning och betygssättning. 4. Använd de nya proven i fem år. 5. Ålägg Skolinspektionen att beräkna en medelavvikelse som kan användas vid tillsyn.

Om politiker nu tänker snabbt och inför någon/några av de statistiska lösningar som presenteras i utredningen "Likvärdiga betyg och meritvärden" så kommer antalet felaktiga betyg öka. Om man först ser till att provbetygen blir mer likvärdiga och rättvisande och sen tar ett steg i taget så kan andelen "rätta" betyg öka. Färre elever får livslånga och negativa effekter av felaktiga betyg. Men det tar tid!

Per Måhl

utbildningskonsult och betygsexpert

Foto: Privat

Vill du debattera? [Klicka här för mer info.](#)

SchibstedSvD.se är en del av Schibsted. Schibsted är ansvarig för dina data på denna sida. [Läs mer här](#)